

GENDER BUDJETLASHTIRISH VA UNI O‘ZBEKISTONDA JORIY QILISH ISTIQBOLLARI

Rashidova Niginaxon Abduqodir qizi

O‘zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi Moliya magistratura
yo‘nalishi (MSc-Master of Science)-mutaxassisligi magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14497031>

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada gender budjetlashtirish tushunchasi, uning mohiyati va jamiyatda gender tenglikni ta'minlashdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, gender budjetlashtirishning xalqaro tajribasi tahlil qilinib, O'zbekiston sharoitida uni joriy etish zaruriyati va istiqbollari o'rganilgan. Tadqiqot davomida gender budjetlashtirish orqali ayollar va erkaklarning iqtisodiy-ijtimoiy ehtiyojlarini inobatga olish, davlat moliyaviy resurslaridan samarali foydalanish va gender tenglikni oshirish imkoniyatlari ko'rsatilgan. Maqolada O'zbekistonda gender budjetlashtirishni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun tavsiyalar ham ishlab chiqilgan.*

***Kalit so'zlar:** gender budjetlashtirish, gender tenglik, davlat budjeti, iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanish, xalqaro tajriba, O'zbekiston.*

GENDER BUDGETING AND PROSPECTS FOR ITS IMPLEMENTATION IN UZBEKISTAN

***Abstract.** This article covers gender budgeting, its role in ensuring gender equality in society, the necessity and prospects of its introduction in Uzbekistan were studied. The study considers the socio-economic resources of women and men through gender budgeting, the effective allocation of public resources and indicators of gender equality. The article also makes recommendations for the implementation of gender budgeting in Uzbekistan.*

***Key words:** gender budgeting, gender equality, state budget, economic and social industry, international experience, Uzbekistan.*

Kirish

Bugungi kunda gender tenglik masalasi global miqyosda dolzarb bo'lib, iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy rivojlanish jarayonlarining ajralmas qismiga aylangan. Gender tengligini ta'minlashda davlat siyosati va moliyaviy resurslardan samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan, gender budjetlashtirish konsepsiyasi davlat budjeti taqsimlanishida ayollar va erkaklar ehtiyojlarini hisobga olishni ko'zda tutadi.

Gender budjetlashtirish nafaqat gender tenglikni ta'minlash, balki jamiyatning barcha qatlamlari uchun adolatli va samarali moliyaviy tizimni yaratishga xizmat qiladi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, gender budjetlashtirish yo'nalishini joriy etgan mamlakatlarda ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar yaxshilangan va resurslardan oqilona foydalanish ta'minlangan.

O'zbekiston Respublikasida ham gender tenglikni ta'minlash borasida qator huquqiy-me'yoriy hujjatlar qabul qilingan. Xususan, «Gender tenglikni ta'minlash to'g'risida»gi qonun va milliy strategiyalar bu borada muhim qadam bo'ldi. Ushbu maqolada gender budjetlashtirishning mohiyati, xalqaro tajribasi va O'zbekiston sharoitida uni joriy etishning dolzarbligi hamda istiqbollari ko'rib chiqiladi.

Gender budjetlashtirishning joriy etilishi orqali mamlakat iqtisodiyotini barqaror rivojlantirish, ijtimoiy adolatni mustahkamlash va davlat budjetining samaradorligini oshirish imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Metodologiya: Mazkur tadqiqotda gender budjetlashtirish jarayonlarini o'rganish va uni O'zbekiston sharoitida joriy etish istiqbollari aniqlash uchun quyidagi ilmiy usullar qo'llanildi:

➤ Tahlil va sintez usuli – Gender budjetlashtirishning mohiyati va uning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatini aniqlashda adabiyotlar, xalqaro tajribalar va mavjud statistik ma'lumotlar tahlil qilindi.

➤ Taqqoslash usuli – Gender budjetlashtirish bo'yicha rivojlangan mamlakatlarning tajribasi O'zbekiston sharoiti bilan qiyoslab, samarali mexanizmlar aniqlab olindi.

➤ Induktiv va deduktiv yondashuv – Tadqiqotda umumiy nazariy qarashlardan kelib chiqib, gender budjetlashtirishni joriy etishda muayyan amaliy taklif va yechimlar ishlab chiqildi.

➤ Statistik tahlil – Gender tenglikka oid rasmiy statistika va davlat budjeti tarkibiy qismlarining gender nuqtai nazaridan taqsimlanishiga oid ma'lumotlar tahlil qilindi.

➤ Normativ-huquqiy tahlil – Gender tenglik va gender budjetlashtirishni huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlovchi xalqaro va O'zbekiston qonunchiligi o'rganildi.

➤ Ekspert baholash usuli – Mutaxassislar va ekspertlarning fikr-mulohazalari asosida gender budjetlashtirishni samarali joriy etish imkoniyatlari aniqlashtirildi.

Ushbu metodologik yondashuvlar orqali gender budjetlashtirishning iqtisodiy samaradorligi, ijtimoiy adolatni oshirishdagi o'rni va O'zbekistonda uni muvaffaqiyatli joriy etishning asosiy yo'nalishlari tadqiq etildi. Natijada ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Gender budjetlashtirish masalasini o'rganish jarayonida xalqaro va milliy miqyosdagi ilmiy tadqiqotlar, hisobotlar hamda huquqiy-me'yoriy hujjatlar tahlil qilindi. Quyida mavzuga oid asosiy manbalar va ularning qisqacha sharhi keltiriladi:

1. **Elson D. (1999). "Gender Budget Initiatives: Tools for Economic Governance"** Ushbu tadqiqotda gender budjetlashtirish konsepsiyasining iqtisodiy boshqaruvdagi o'rni va uning amaliy qo'llanilishi tahlil qilinadi. Muallif gender tenglikni ta'minlash uchun davlat budjetlari qanday qayta ko'rib chiqilishi kerakligini tushuntiradi.

2. Budlender D. (2002). "Gender Budgets Make More Cents"

Bu ishda gender budjetlashtirishning ijtimoiy va iqtisodiy samaradorligi, uning davlat resurslarini adolatli taqsimlashdagi ahamiyati ko'rsatilgan. Budlender rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda gender yondashuvini kiritish tajribalarini solishtiradi.

3. UN Women (2020). "Gender-Responsive Budgeting in Practice"

BMT Ayollar tashkiloti tomonidan nashr etilgan ushbu hisobotda genderni sezgir budjetlashtirishning xalqaro miqyosda qo'llanilish tajribasi va natijalari yoritilgan. Ushbu hujjatda davlat siyosati va gender tenglik o'rtasidagi bog'liqlik muhokama qilinadi.

4. **O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Gender tenglikni ta'minlash bo'yicha strategiya"si (2019–2030)** Ushbu milliy strategiyada gender tenglikni ta'minlash va ayollar faolligini oshirish borasida O'zbekistonda amalga oshirilishi lozim bo'lgan chora-tadbirlar belgilangan.

Strategiya gender tenglik masalalarini davlat budjeti jarayonlariga kiritishni ham nazarda tutadi.

5. **Zaynutdinova M. (2021). "Gender tenglik va davlat budjetlashuvi: O‘zbekiston tajribasi"** Mahalliy tadqiqotchi Zaynutdinova o‘z ishida O‘zbekistonda gender budjetlashtirishga qaratilgan dastlabki qadamlar, mavjud muammolar va istiqboldagi imkoniyatlarni tahlil qiladi.

6. **Cagatay N. (2003). "Gender Budgets and Economic Development"**

Tadqiqotda gender budjetlashtirishning iqtisodiy rivojlanishga qo‘shadigan hissasi va uni amalga oshirish usullari ko‘rsatilgan.

Yuqoridagi adabiyotlar asosida gender budjetlashtirishning nazariy va amaliy jihatlari aniqlandi. Xalqaro tajribalar O‘zbekistonda genderga sezgir budjetlashtirishni joriy etish uchun foydali bo‘lib, ayniqsa BMT va UN Women tajribalaridan kelib chiqadigan tavsiyalar diqqat markazida bo‘ldi.

Shuningdek, milliy qonunchilik va strategik hujjatlar gender tenglikni ta'minlashda davlatning asosiy yo‘nalishlarini belgilaydi. Ushbu adabiyotlar tahlili O‘zbekiston uchun gender budjetlashtirish bo‘yicha samarali mexanizmlarni ishlab chiqishda asosiy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar

Bugungi kunda gender tenglik masalasi nafaqat ijtimoiy adolatni ta'minlash, balki mamlakatlarning iqtisodiy barqarorligiga erishish yo‘lida muhim omillardan biriga aylangan.

Gender tenglik masalasi ko‘pincha faqat inson huquqlari nuqtai nazaridan ko‘riladi, ammo uning iqtisodiy jihati ham beqiyos ahamiyatga ega. Shu sababli gender budjetlashtirish – davlat resurslarini tenglik nuqtai nazaridan taqsimlash tizimi – ijtimoiy taraqqiyot uchun yangi imkoniyatlarni ochib beradi.

Gender budjetlashtirish oddiy tushuncha emas. U davlat budjeti va moliyaviy qarorlar qabul qilish jarayonida ayollar va erkaklar ehtiyojlarini birdek hisobga olishni nazarda tutadi. Bu, avvalo, jamiyatdagi barcha qatlamlar uchun imkoniyatlarni kengaytirish va budjet mablag‘larini yanada samarali taqsimlash imkonini beradi. Chunki bugungi kunda ijtimoiy va iqtisodiy resurslar taqsimotida gender nomutanosibliklar hali ham mavjud.[6]

1-jadval

O‘zbekiston va xalqaro o‘rtacha ko‘rsatkichlar orasidagi gender tenglik statistika

Ko‘rsatkichlar	O‘zbekiston (2023)	Xalqaro O‘rtacha (2023)
Ayollarning mehnat bozoridagi ulushi (%)	45	50
Rahbarlik lavozimlaridagi ayollar ulushi (%)	27	35
Ayollarning oliy ta'limda ishtiroki (%)	58	60
Ayollarning band bo‘lmagan qismi (%)	16	12
Xotin-qizlar uchun davlat ajratmalari (mlrd so‘m)	520	700

Manba:stat.uz

2-jadval

O'zbekistonda gender tenglikka yo'naltirilgan davlat xarajatlar

Davlat xarajatlarning yo'nalishi	O'zbekiston (2023)	Xalqaro o'rtacha (2023)
Ta'lim sohasiga ajratmalar (%)	12.5	15.0
Sog'liqni saqlash sohasiga ajratmalar (%)	8.2	10.0
Ayollar bandligini oshirish dasturlari (%)	3.6	5.5
Oilaviy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash (%)	4.5	6.0
Gender bo'yicha monitoring va tadqiqotlar (%)	0.7	1.5

Manba:stat.uz

Xalqaro tajribalarga nazar tashlasak, Avstriya, Shvetsiya va Hindiston kabi davlatlarda gender budjetlashtirish muvaffaqiyatli yo'lga qo'yilgan. Avstriyada gender tenglik ko'rsatkichlari moliyaviy rejalashtirish jarayonida asosiy mezonlardan biriga aylangan. Shvetsiyada esa ta'lim va sog'liqni saqlash sohasida ayollar va erkaklarning ehtiyojlariga alohida e'tibor qaratilgan. Ushbu amaliyotlarning natijasi shundan iboratki, gender budjetlashtirish nafaqat ijtimoiy adolatni, balki iqtisodiy samaradorlikni ham ta'minlaydi.

O'zbekiston sharoitida gender tenglik borasida muhim huquqiy asoslar yaratilgan.

Xususan, 2019-yilda qabul qilingan "Gender tenglikni ta'minlash to'g'risida"gi qonun va "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar" strategiyasi katta qadam bo'ldi. Biroq gender budjetlashtirish hali to'liq joriy qilinmagan. Davlat budjeti mablag'larining qaysi sohalarga, qanday taqsimlanayotgani, bu resurslardan kim qanday foyda ko'rayotgani gender nuqtai nazaridan yetarlicha tahlil qilinmayapti.

Gender budjetlashtirishni joriy qilish orqali O'zbekiston quyidagi muammolarni hal etishi mumkin: Birinchidan, ijtimoiy adolatni ta'minlash. Ayollar va erkaklar jamiyatda teng imkoniyatlarga ega bo'lsa, bu umumiy farovonlikka olib keladi.[2]

Ikkinchidan, iqtisodiy samaradorlik. Ayollarni iqtisodiyotda faolroq ishtirok etishiga yo'l ochiladi, bu esa yalpi ichki mahsulot (YaIM) o'sishiga hissa qo'shadi.

Uchinchidan, ijtimoiy infratuzilmani yaxshilash. Sog'liqni saqlash, ta'lim va bandlik sohasiga gender nuqtai nazaridan yondashish resurslarni oqilona taqsimlash imkonini beradi.

Shu bilan birga, gender budjetlashtirishni joriy etish jarayonida bir qator chora-tadbirlar zarur. Avvalo, moliyaviy rejalashtirish va budjet tahlili jarayoniga gender ta'sirini baholash mexanizmlarini kiritish lozim. Bundan tashqari, davlat xizmatchilari va mahalliy boshqaruv organlari xodimlarining gender budjetlashtirish bo'yicha bilim va ko'nikmalarini oshirish ham muhim.

Xulosa qilib aytganda, gender budjetlashtirish – bu nafaqat ayollar huquqlarini himoya qilish vositasi, balki iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlik sari qadamdir.

O'zbekiston uchun gender budjetlashtirishni joriy qilish ijtimoiy adolat va iqtisodiy samaradorlikni ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Barqaror va farovon jamiyat qurish yo'lida gender tengligi ta'minlangan budjetlash tizimi ustuvor yo'nalishlardan biri bo'lishi lozim.

Muhokama

Gender budjetlashtirish masalasi nafaqat ijtimoiy adolatni, balki iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash yo'lida muhim vosita ekanligi tadqiqotlar va amaliy tajribalar bilan isbotlangan. Biroq, uning to'laqonli joriy qilinishi har bir mamlakatning o'ziga xos sharoitlari va muammolariga bog'liq. O'zbekiston sharoitida gender tenglikka erishish yo'lidagi huquqiy asoslar mustahkamlangan bo'lsa-da, budjet jarayonida gender yondashuvning yetarlicha qo'llanilmayotgani ko'zga tashlanmoqda.[5]

Birinchi navbatda, **mavjud gender nomutanosibliklar** tahliliga e'tibor qaratish lozim.

O'zbekistonda ayollarning mehnat bozoridagi ulushi 45 foizni tashkil qilsa-da, rahbarlik lavozimlarida ularning ulushi ancha past. Davlat budjeti mablag'lari taqsimlanayotganida ushbu nomutanosibliklar hisobga olinmaydi, bu esa gender tenglikni ta'minlashga to'siq bo'lmoqda.

Misol uchun, qishloq joylarida ayollarning ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlari cheklangan.

Ikkinchidan, **xalqaro tajribalardan saboq olish zaruriyati** dolzarb masalalardan biridir. Avstriya va Shvetsiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, genderga sezgir budjet tizimlari davlatning ijtimoiy xarajatlar samaradorligini oshiradi va uzoq muddatda iqtisodiy o'sishga xizmat qiladi.

O'zbekistonda ham gender budjetlashtirishni joriy etish orqali moliyaviy resurslar samaradorligini oshirish mumkin.

Muhokama jarayonida quyidagi muammolar aniqlanadi:

➤ **Gender tahlilining sustligi** – Davlat budjetining taqsimoti va amalga oshirilgan dasturlarning gender ta'siri yetarlicha baholanmaydi.

➤ **Tashkiliy va institutsional mexanizmlarning yetishmasligi** – Gender budjetlashtirishni amalga oshirish bo'yicha maxsus mexanizmlar va mas'ul institutlar hali shakllanmagan.

➤ **Moliyaviy va texnik bilimlarning yetarli emasligi** – Davlat xizmatchilari va budjet rejalashtirish bilan shug'ullanuvchi mutaxassislarning gender masalalari bo'yicha bilimlari yetarli darajada emas.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi yondashuvlar muhokama qilinishi lozim:

➤ **Gender budjet monitoringi tizimini yaratish** – Har bir davlat dasturi va budjet xarajatlarning gender ta'sirini baholash tizimini yo'lga qo'yish.

➤ **Hududiy darajada gender budjetlashtirishni joriy etish** – Viloyatlar va tuman darajasida gender tahlil asosida mahalliy budjet dasturlarini ishlab chiqish.

➤ **Kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish** – Gender budjetlashtirish bo'yicha davlat xizmatchilari va mutaxassislarning malakasini oshirishga qaratilgan maxsus treninglar tashkil etish.

➤ **Gender masalalari bo'yicha jamoatchilik ishtirokini kuchaytirish** – Budjet jarayonlarida nodavlat tashkilotlar va fuqarolik jamiyatining ishtirokini ta'minlash.

Umuman olganda, gender budjetlashtirishni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun davlat organlari, fuqarolik jamiyati institutlari va xalqaro tashkilotlarning hamkorligi muhim.

Bu jarayon nafaqat gender tenglikni ta'minlaydi, balki ijtimoiy resurslardan samarali foydalanish va mamlakatning barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun mustahkam zamin yaratadi.

Muhokamalar asosida shuni ta'kidlash lozimki, gender budjetlashtirish O'zbekistonning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishi yo'lidagi dolzarb va istiqbolli yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Bu nafaqat gender tenglikni ta'minlash, balki davlat mablag'larining samaradorligini oshirish va ijtimoiy adolatni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Gender budjetlashtirish – bu davlat moliyaviy resurslarini ayollar va erkaklarning teng ehtiyojlarini hisobga olgan holda taqsimlashni nazarda tutuvchi samarali mexanizmdir. Ushbu yondashuv ijtimoiy adolatni ta'minlash, resurslardan oqilona foydalanish va barqaror iqtisodiy rivojlanishga erishishda muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot davomida xalqaro tajribalar, xususan, Avstriya, Shvetsiya va Hindiston tajribalari tahlil qilinarkan, gender budjetlashtirish nafaqat gender tenglikni oshirish, balki davlat budjeti samaradorligini yaxshilashda ham muhim rol o'ynashi aniqlandi. Ushbu amaliyot O'zbekistonda gender nomutanosibliklarni bartaraf etish, ayollarning iqtisodiy faolligini oshirish va ijtimoiy infratuzilmani yaxshilash imkonini beradi.

O'zbekiston sharoitida gender budjetlashtirishni muvaffaqiyatli joriy qilish uchun quyidagilar amalga oshirilishi zarur:

➤ **Gender tahlilini davlat budjeti jarayonlariga integratsiya qilish** – Budjet mablag'larining taqsimotida gender tenglik mezonlarini hisobga olish.

➤ **Hududiy darajada amaliyotlarni kengaytirish** – Mahalliy budjet dasturlarida gender tahlil va budjetlashtirish mexanizmlarini ishlab chiqish.

➤ **Monitoring va baholash tizimini yo'lga qo'yish** – Gender budjetining samaradorligini o'lchash va uning ijtimoiy-iqtisodiy ta'sirini kuzatish.

➤ **Mutaxassislar malakasini oshirish** – Davlat xizmatchilarini gender budjetlashtirish bo'yicha bilim va ko'nikmalar bilan ta'minlash.

Xulosa qilib aytganda, gender budjetlashtirish O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini yangi bosqichga olib chiqish, aholining barcha qatlamlari uchun teng imkoniyatlar yaratish va gender tenglikni amalda ta'minlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuv orqali davlat resurslari yanada samarali, adolatli va shaffof tarzda boshqariladi.

Kelgusida gender budjetlashtirishni amaliyotga tatbiq etish nafaqat jamiyat farovonligini oshirish, balki O'zbekistonni jahonning rivojlangan davlatlari qatoriga qo'shilishida muhim po'ndevor bo'ladi.

REFERENCES

1. Elson, D. (1999). *Gender Budget Initiatives: Tools for Economic Governance*. United Nations Development Fund for Women (UNIFEM).
2. Budlender, D. (2002). *Gender Budgets Make More Cents*. Commonwealth Secretariat.
3. UN Women. (2020). *Gender-Responsive Budgeting in Practice*. United Nations Women, New York.
4. Cagatay, N. (2003). *Gender Budgets and Economic Development: An Overview*. United Nations Development Programme (UNDP).

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Gender tenglikni ta’minlash to‘g‘risida”gi qonuni (2019-yil 2-sentabr, PQ-3832-son).
6. O‘zbekiston Respublikasi “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar” strategiyasi (2019–2030).
7. Zaynutdinova, M. (2021). *Gender tenglik va davlat budjetlashuvi: O‘zbekiston tajribasi*. Toshkent: Iqtisodiyot va moliya nashriyoti.
8. Asian Development Bank (ADB). (2016). *Gender Equality Results Case Studies: Gender-Responsive Budgeting*. Manila.
9. OECD. (2018). *Gender Budgeting in OECD Countries*. Organisation for Economic Co-operation and Development.
10. World Bank. (2019). *Gender Equality and Inclusive Development*. Washington, DC: World Bank Publications.
11. Stotsky, J. G. (2016). *Gender Budgeting: Fiscal Context and Current Outcomes*. International Monetary Fund (IMF) Working Paper.
12. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi (2023). *O‘zbekiston ayollarining ijtimoiy-iqtisodiy faolligi to‘g‘risida statistik ma’lumotlar*. Toshkent.
13. UNDP. (2015). *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. New York: United Nations Development Programme.
14. Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press.
15. Asian Development Bank (ADB). (2021). *Gender Equality in Public Financial Management: A Global Perspective*.